

Descoperiri monetare recente în cimitirul de la Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești (jud. Neamț)

Lucian MUNTEANU*
și Daniel GARVĂN**

Situl din cartierul Dărmănești se află pe terasa inferioară de pe malul stâng al râului Cuejd, în partea de nord a municipiului Piatra-Neamț, la intersecția străzilor 1 Decembrie 1918 și Dărmănești, în fața fostei Școli Normale de Fete, pe un teren pe care au fost plantați, încă din secolul trecut, pomi fructiferi. Zona se prezintă sub forma unui platou ce se înalță ușor către nord-vest (fig. 1.1). În anul 2012, aici s-au efectuat noi cercetări arheologice¹, de data aceasta având caracter preventiv² (fig. 1.2). Intervenția a fost necesară deoarece, în zonă, se dorește construirea unui nou sediu al Palatului de Justiție Neamț, noua clădire urmând a suprapune situl.

Cu această ocazie au fost cercetate 32 de schelete, provenind din 27 morminte de înhumăție – 23 individuale și patru duble, iar de la individ au fost descoperite două coaste și un fragment din calota craniană, mormântul (M 28) fiind deranjat de intervenții anterioare (fig. 2). Din cei 32 de indivizi, 18 erau adulți (nouă bărbați și nouă femei) și 14 subadulți³, puține dintre morminte având și inventar. Se pare că unele dintre mormintele identificate în 2012 au fost cercetate și în campaniile mai vechi, atunci fiind recuperat doar inventarul, scheletul fiind lăsat în loc. Această situație este confirmată de poziția oaselor unora dintre schelete. În lipsa unor repere topografice exacte, suprapunerea planurilor de săpătură ne-a fost imposibilă. Ținând cont de configurația terenului, de descrierea făcută de cei care au cercetat anterior (în apropierea drumului spre Târgu-Neamț, pe latura de vest a sitului, în zona mai înaltă), dar și de identificarea unor urme ale vechilor secțiuni, considerăm că scheletele descoperite în 2012 se intercalează printre cele descoperite în campaniile precedente. Este posibil ca unele secțiuni să nu fi fost săpate până la nivelul scheletelor, gropile mormintelor putând fi observate doar dacă perforau nivelul de pietriș.

Doar în patru dintre morminte (M 4, 6, 22, 26) (fig. 2) au fost descoperite monede, toate reprezentând emisiuni ale domnitorului moldovean Alexandru cel Bun (1400-1432⁴).

* Institutul de Arheologie, Iași; lucanas2000@yahoo.com

** Muzeul Județean Buzău; daniel_garvan@yahoo.com

¹ Pentru cercetările mai vechi v. A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, MCA, 6, 1959, p. 359-374; C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, MCA, 7, 1960, p. 339-349; V. Spinei, *Necropola medievală de la Piatra Neamț-Dărmănești*, MemAntiq, 1, 1969, p. 215-225; idem, *Cercetările arheologice de la Piatra Neamț-Dărmănești*, Danubius, 6-7 (1972-1973), 1973, p. 21-27.

² D. Garvăn, R. Munteanu, *Cercetări arheologice efectuate de Complexul Muzeal Județean Neamț în anii 2011-2012*, MemAntiq, 18, 2012, p. 513-515; D. Garvăn,

G.D. Hânceanu, C.C. Roman, S. Ceaușu, *Date generale privind așezarea carpică de la Piatra Neamț-Dărmănești*, AMT, 9-10, 2014, p. 79-86.

³ Analizele antropologice au fost realizate de către dr. Vasilica-Monica Groza și dr. Angela Simalcsik (Academia Română – Filiala Iași, Secția de Cercetări Antropologice). Rezultatele analizelor vor fi prezentate, pe larg, într-un volum, în care vor fi expuse rezultatele cercetărilor din anul 2012 din cimitirul medieval.

⁴ Pentru anii de domnie v. Șt. Ștefănescu, C. Mureșanu, *Domni, voievozi și principii în Țările Române până la începutul secolului al XVII-lea*, în *Istoria românilor, IV. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, red. resp. Șt. Ștefănescu, C. Mureșanu, București, 2001, p. 803.

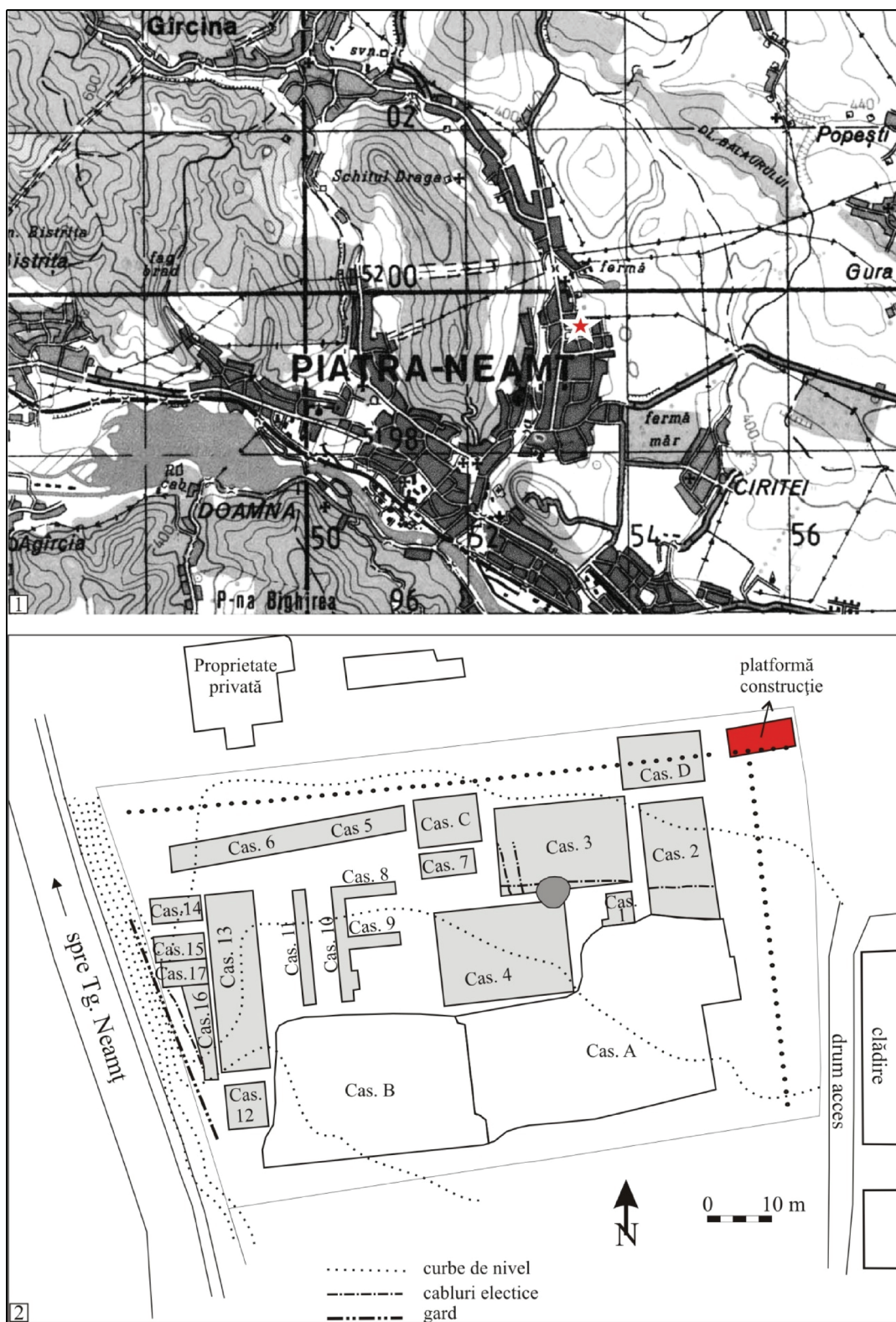

Fig. 1. 1. Harta orașului Piatra-Neamț cu marcarea zonei în care se află situl; 2. Planul săpăturilor arheologice din anul 2012.

C A T A L O G U L M O N E D E L O R ⁵

MOLDOVA
Alexandru cel Bun
Atelier: Suceava

Av. [...]LEXAND[...] Cap de bour din față, cu o stea cu cinci raze între coarne; la dreapta o roză (?), la stânga o semilună.

Rv. SMO[...]VIENS Scut despicat: în primul cartier trei fascii, în al doilea cartier două flori de crin; o globulă în centrul scutului.

1. Bilon (groș). 0,40 g; 16×17 mm; → ; foarte slab conservată; ruptă; bătută descentrat pe avers.

MBR, p. 59-60, nr. 361-366, tip Id, anii 1400-1432; O. Iliescu, *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel Bun*, RI, 11, 2000, 1-2, p. 79-80, nr. 4, faza I, emisiunea II, anii 1400-1408; K. Pârvan, *Monede moldovenești păstrate la Muzeul Național de Istorie a României*, Suceava, 26-28 (1999-2001), 2001, p. 371, nr. 1, anii 1399-1402.

Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești, campania 2012, M 22. **Fig. 3.1**

Av. SALEX[...] Legenda începe din partea stângă, de jos, din dreptul rozei. Cap de bour din față, cu o stea cu cinci raze între coarne; la dreapta o roză, la stânga o semilună.

Rv. [...]LDAVI[...] Legenda începe din partea stângă, de la mijloc. Scut despicat: în primul cartier trei fascii, în al doilea cartier două flori de crin; o globulă în centrul scutului.

2. Bilon (groș). 0,46 g; 17×18 mm; ↘ ; foarte slab conservată; ruptă.

MBR, p. 59-60, nr. 361-366, tip Id, anii 1400-1432; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 79-80, nr. 4, faza I, emisiunea II, anii 1400-1408; K. Pârvan, *op. cit.*, p. 371, nr. 1, anii 1399-1402.

Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești, campania 2012, M 26. **Fig. 3.2**

Av. SLEXANDERV Legenda începe din partea stângă, de jos, din dreptul botului. Cap de bour din față, cu o stea cu cinci raze între coarne; la dreapta o roză cu cinci globule, la stânga o semilună.

Rv. S[...]VIE[...]S Legenda începe din partea stângă, de sus, din dreptul colțului scutului. Scut despicat: în primul cartier trei fascii, iar al doilea cartier două flori de crin; o globulă în centrul scutului.

3. Bilon (groș). 0,62 g; 16×17 mm; ↘ ; foarte slab conservată; ruptă; bătută descentrat pe revers.

MBR, p. 59-60, nr. 361-366, tip Id, anii 1400-1432; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 79-80, nr. 4, faza I, emisiunea II, anii 1400-1408; K. Pârvan, *op. cit.*, p. 371, nr. 1, anii 1399-1402.

Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești, campania 2012, M 26. **Fig. 3.3**

Av. SALEXANDERV Legenda începe din partea stângă, de jos, din dreptul rozei. Cap de bour din față, cu o stea cu cinci raze între coarne; din bot iese, spre stânga, un lujer cu floare de crin, deasupra căruia se află o semilună; la dreapta o roză cu șase globule.

Rv. SMOLDAVIENS Scut despicat: în primul cartier trei fascii, iar al doilea cartier două flori de crin; în câmp trei flori de crin, deasupra și în părțile laterale ale scutului.

4. AR (dublu groș). 1,36 g; 18×20 mm; ↑ ; slab conservată.

MBR, p. 59, nr. 352-355, tip I, anii 1400-1432; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 79, nr. 1, faza I, emisiunea I, 1½ groș, anii 1400-1408; K. Pârvan, B. Constantinescu, *Monede moldovenești din colecția Secășeanu*, CN, 12-13 (2006-2007), 2007, p. 380, post 1408; E. Oberländer-Târnoveanu, *Câteva considerații privind evoluția sistemului monetar medieval moldovenesc în secolele XIV-XVI, în lumina analizelor atomice*, MemAntiq, 25-26 (2008-2009), 2010, p. 413, (post) 1406-1414.

Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești, campania 2012, M 4, lipită de moneda nr. 5 (fig. 3.7). **Fig. 3.4**

⁵ Toate monedele se află în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț. Mulțumim d-nei dr. Lilia Dergaciova (Chișinău) pentru sprijinul oferit la identificarea lor.

Fig. 2. Dispunerea mormintelor descoperite în campania din anul 2012.

Fig. 3. Monede descoperite în cimitirul de la Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești (mărite).

Av. Cap de bour din față, cu o stea cu cinci raze între coarne; din bot iese, spre stânga, un lujer cu floare de crin, deasupra căruia se află o semilună; la dreapta o roză cu șase globule (?).

Rv. Scut despicat: în primul cartier trei fascii, în al doilea cartier două flori de crin; în câmp trei flori de crin, deasupra și în părțile laterale ale scutului; imaginea este suprapusă de o reprezentare similară (o a doua batere), cele două ștanțe formând un unghi de 30°.

5. AR (½ gros). 0,35 g; 14×15 mm; ⚔ ; slab conservată.
 MBR, p. 60, nr. 368-370, tip I, anii 1400-1432; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 79, nr. 3, faza I, emisiunea I, anii 1400-1408; K. Pârvan, B. Constantinescu, *op. cit.*, p. 380, post 1408; E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 413, (post) 1406-1414.
 Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești, campania 2012, M 4, lipită de moneda nr. 4 (fig. 3.7). **Fig. 3.5**
- Av. •MONEALEXA[...]RI Cap de bour din față, cu o stea cu cinci raze între coarne; la dreapta o roză cu cinci globule, la stânga o semilună.
 Rv. •WDMOLDAVIE[...]SIS Scut despicat: în primul cartier trei fascii, în al doilea cartier șapte (?) flori de crin; deasupra scutului un delfin sau un pește (sturion, după C. Știrbu și K. Pârvan) sau un coif închis în profil spre dreapta (după O. Iliescu); de o parte și de alta a scutului, probabil, litera T (vizibilă, parțial, doar în partea dreaptă).
6. AR (dublu gros). 1,39 g; 20×21 mm; ↓ ; slab conservată; ruptă; bătută descentrat pe revers.
 C. Știrbu, *Colecția de monede medievale românești dr. Rudolf Gassauer*, BSNR, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 317, 321, pl. II/41, și 333, nr. 41, tip VII, anii c.1420-1431; K. Pârvan, *Monede moldovenești rare din secolele XIV-XV*, CN, 8, 2002, p. 191-193, nr. 2-6, și 195, fig. 2-5, post anul 1406 sau c.1408; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 80, nr. 5, și 83-84, nota 82, faza a II-a, emisiunea a III-a, 1½ gros, anii 1408-1409.
 Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești, campania 2012, M 6. **Fig. 3.6**

Piese prezentate în lucrarea de față formează un lot monetar eterogen, în interiorul căruia se pot distinge câteva trăsături comune, care definesc două grupe distincte. Prima dintre ele (nr. 1-3), mai omogenă, include exemplare slab conservate, din metal inferior, pe care s-au păstrat doar urmele peliculei din argint care le acoperea. Pe avers este redat capul de bour, având coarnele recurbate în afară (în formă de „liră”), asemănător reprezentărilor de pe monedele lui Petru I, iar scutul de pe revers conține două flori de crin. Piesele din a doua grupă (nr. 4-6) par să fie realizate dintr-un metal de bună calitate, inclusiv cea divizionară, care poartă urmele unei baterii secundare. Coarnele capului de bour au formă semicirculară, fiind curbate înăuntru, iar în afara scutului figurează diferite simboluri (crini) și sigle (T)⁶, reprezentând mărci de monetar. Dintre acestea, se remarcă un semn mai puțin obișnuit (nr. 6), identificat cu un pește (sturion) sau delfin⁷ sau interpretat doar ca o variantă a reprezentării coifului închis, în profil, spre dreapta⁸.

Studierea sistematică a emisiunilor de la acest domnitor a fost realizată, pentru prima dată, de către O. Iliescu⁹. Cercetările acestuia au stabilit că sistemul monetar din vremea lui Alexandru conținea trei

⁶ Această siglă a fost atribuită gravorului Simon de Talentis, care ar fi lucrat pentru Alexandru: K. Pârvan, *Monede moldovenești rare din secolele XIV-XV*, CN, 8, 2002, p. 192; K. Pârvan, B. Constantinescu, *Monede moldovenești din colecția Secășeanu*, CN, 12-13 (2006-2007), 2007, p. 381.

⁷ C. Știrbu, *Colecția de monede medievale românești dr. Rudolf Gassauer*, BSNR, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 317, 321, pl. II/41-42, 333, nr. 41-42, și 342 (2 ex. aparținând unui nou tip, VII, datate între anii 1420 și 1431); K. Pârvan, *op. cit.*, p. 192-193, nr. 2-6, și 195, fig. 2-5 (5 ex. datate în anul 1408 sau post 1406); E. Oberländer-Târnoveanu, *Monetary reforms and the circulation of the old local coinage in 15th-17th century Moldavia: Some remarks about a coin of Peter I (1375-1391) found in a mid 17th century hoard from Jassy*, CN, 12-13 (2006-2007) 2007, p. 289, nota 59. Un alt exemplar, de același fel, se afla la vânzare pe internet (<http://monederomanesti.cimec.ro/gentlewind/alexandru1/alexandru1.htm>) (accesat la data de 13.05.2015).

⁸ O. Iliescu, *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel Bun*, RI, 11, 2000, 1-2, p. 83-84, nota 82 (faza II, emisiunea III, anii 1408-1409).

⁹ Idem, *Îndreptări și întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale Țărilor Române*, SCN, 1, 1957, p. 220-234; idem, *Monedele în circulație în perioada de trecere la feudalism și în feudalism*, în C.C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1964, p. 90-91 (v. și *Anexa III. Emisiunile monetare ale Țărilor Române*, p. 370); idem, *Moneda în România: 491-1864*, București, 1970, p. 26-28; idem, *Monete în circulație în secolele X-XVII*, în C.C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1997, p. 84-86 (vezi și *Anexa III. Emisiunile monetare ale Țărilor Române*, p. 362); idem, Gr. Foit, *Un tezaur de monede moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea*, ArhMold, 5, 1967, p. 161-163.

nominaluri din argint, bilon și bronz, respectiv dubli groși, groși și jumătăți de groș¹⁰. Pe criterii de ordin heraldic, stilistic și epigrafic, ele au fost împărțite în trei serii distincte, succesive (I. anii 1400-1408; II. 1408-1409; III. 1409-1431, conținând patru tipuri și o emisiune particulară, de jumătăți de groș). Încadrarea lor cronologică are la bază analogiile cu reprezentările stemei de pe sigiliile domnești aflate pe documente datate¹¹ și diferitele asocieri în tezaure. Aceste ipoteze au marcat cercetarea numismaticii moldovenești în a doua parte a veacului trecut, fiind acceptate de către specialiști¹². Doar o parte dintre ele au fost rectificate și completate de către același autor, într-un bilanț recent al propriilor cercetări în domeniul temei respective¹³. Astfel, nominalului-multiplu moldovenesc i s-a atribuit valoarea mai potrivită de un groș și jumătate¹⁴. De asemenea, clasificarea monedelor a fost rafinată, prin împărțirea lor în 11 emisiuni, pentru care au fost precizate intervale cronologice mai restrânse¹⁵.

Rezultatele investigațiilor asupra compoziției pieselor moldovenești, realizate în ultimele două decenii, precum și cele obținute din restudierea structurii depozitelor timpurii, par să modifice, într-o bună măsură, cunoștințele acumulate, de-a lungul timpului, despre activitatea monetăriei lui Alexandru cel Bun. Emisiunile timpurii ale acestuia, estimate a fi fost bătute în cantități restrânse, începând cu anii 1397-1398 sau, mai probabil, din anul 1399, aveau un conținut redus de metal prețios, aspectul lor fiind substanțial îmbunătățit prin introducerea în soluții concentrate de săruri de argint, imediat după batere. Înlocuirea lor s-a petrecut în urma unei reforme monetare revoluționare sau a unei succesiuni de reforme parțiale, realizate în prima parte a domniei. Acum s-ar fi introdus un nou sistem monetar, după modelul celui polono-lituanian, constituit din două nominaluri de dimensiuni și greutate diferite, numite, pur fictiv sau convențional, de către specialiști, „dublu groș” și „jumătate de groș”. Titlul acestora era unul ridicat, fiind estimat la 666‰ (10 $\frac{2}{3}$ loți) pentru monedele mari, cu legendă, și la 500‰ (sau 8 loți) în cazul celor mici, anepigrafe. Totodată au apărut modificări în aspectul pieselor, constând în reintroducerea semnelor de monetărie pe revers și, probabil, în schimbarea formei coarnelor bourului pe avers¹⁶. Toate aceste

¹⁰ O identificare anterioară a acestui sistem monetar la C. Moisil, *Istoria monetei în România. O expunere sumară. 13. Activitatea monetară a lui Alexandru cel Bun*, CNA, 2, 1922, nr. 11-12, p. 77-78 („groșițe”).

¹¹ Metoda a fost folosită, inițial, de către R. Gassauer, *Încercări de clasificare a unor monete moldovenești*, BSNR, 27-28 (1933-1934), 1936, p. 89-90.

¹² E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII. I. Cercetările arheologice din anii 1967-1976*, Iași, 1980, p. 141-142; Gr. Foit, *Suceava – centru de interes major pentru numismatica medievală a Moldovei*, Suceava, 8, 1981, p. 57-58; C. Știrbu, *op. cit.*, p. 316-318; MBR, p. 58-65; E. Nicolae, *Descoperiri monetare de la Suceava (I)*, BSNR, 86-87 (1992-1993), 1996, p. 188; D. Hordilă, *Tezaurul de monede medievale descoperit în 1975 la Roman*, MemAntiq, 19, 1994, p. 401-402; P.P. Bârnea, N.D. Russev, *Monety srednevekovoj Moldavii (Istoriko-numizmatičeskie očerki)*, Stratum plus, 1999, 6, p. 185-188; Șt. Ștefănescu, *De la formarea statelor românești până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare. II. Economie și societate*, în *Istoria românilor, IV* . . . , p. 106.

¹³ O. Iliescu, *Aspecte* . . . , nr. 1-2, p. 59-95.

¹⁴ *Ibidem*, p. 68-69 și 92; idem, *The history of coins in Romania (cca. 1500 b.c. - 2000 a.d.). Chronology - Bibliography - Glossary*, București, 2002, p. 44 și 121.

¹⁵ Idem, *Aspecte* . . . , nr. 1-2, p. 79-83.

¹⁶ K. Pârvan, *Monede moldovenești descoperite în Dobrogea*, în *Istro-Pontica. Muzeul Tulcea la a 50-a aniversare, 1950-2000. Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate, 1955-2000*, ed. M. Iacob, E. Oberländer-Târnoveanu, F. Topoleanu, Tulcea, 2000, p. 565-566; eadem, *Monede moldovenești păstrate la Muzeul Național de Istorie a României*, Suceava, 26-28 (1999-2001), 2001, p. 357-361, 366 și 370; eadem, *Monede moldovenești rare* . . . , p. 190-192; eadem, *Monede moldovenești descoperite la Suceava (I)*, CN, 8, 2002, p. 198-199; eadem, *Colecțiile numismatice ale Muzeului Național de Istorie a României: monedele moldovenești și muntene din colecția R. Zăveanu*, CN, 14, 2008, p. 364-365; eadem, B. Constantinescu, *Tezaurul de groși moldovenești din secolul al XIV-lea descoperit la Mărmureni, com. Oniceni, jud. Neamț*, CN, 9-11 (2003-2005), 2006, p. 228, 243-245 (primele emisiuni datate între anii 1397-1398); idem, *Monede moldovenești* . . . , p. 380-382; E. Oberländer-Târnoveanu, *Emisiunile monetare bătute pe teritoriul Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504). O analiză critică*, CN, 9-11 (2003-2005), 2006, p. 305, 312, 331; idem, *Moldavian coins*, în *The great medieval coin hoard of Iași. Historical significance of the great medieval coin hoard of Iași*, ed. V. Mihailescu-Bîrliba, Iași, 2006, p. 410; idem, *Monetary reforms* . . . , p. 283-290; idem, *Câteva considerații*

transformări radicale în numismatica Moldovei s-ar fi petrecut începând cu anii 1406¹⁷, 1408¹⁸, 1409¹⁹, în anii 1408-1420²⁰ sau 1406-1414²¹. Probabil către sfârșitul domniei, monedele s-au devalorizat treptat, prin scăderea procentului de argint din compoziție spre 420-375%²².

În lumina acestor considerații recente, se poate observa că lotul studiat conține, deopotrivă, emisiuni anterioare reformei (nr. 1-3) și piese bătute după noul sistem (nr. 4-6), ele având caracteristicile tehnice și metrologice (diametru, greutate, titlu) și cele iconografice (forma coarnelor bourului, sigle și simboluri) specifice celor două categorii monetare succesive.

Descoperirile de piese de la Alexandru cel Bun, de diferite nominaluri, depășesc cu mult spațiul în care au fost emise, fiind aflate, izolat sau în tezaure, într-un areal destul de vast, din sudul Dunării până în centrul Poloniei²³.

Până la reluarea cercetărilor, în anul 2012, despre necropola de la Dărmănești se cunoșteau informații numismatice cu caracter general. În campaniile anterioare au fost descoperite alte șapte emisiuni moldovenești, de la Petru I Mușat (6 ex.) și Alexandru cel Bun (1 ex.), care sunt doar menționate de către autorii săpăturilor, fiind ilustrate în unele cazuri²⁴.

Monedele cele mai recente, prezentate în lucrarea de față, au fost aflate în patru dintre cele 27 de morminte dezvelite (fig. 2). O situație inedită, constatată pentru prima dată în acest sit, reprezintă prezența a câte două monede în interiorul aceleiași gropi funerare (M 4 și M 26). Remarcăm că monedele asociate aparțin aceluiași tip monetar, fiind cvasi-contemporane, iar în unul dintre cazuri, în care ele au apărut lipite una de alta, reprezintă nominaluri diferite (nr. 4-5, fig. 3.7). Procentul înmormântărilor cu monede, aflate în săpăturile arheologice recente (15%), este inferior celui calculat pentru mormintele descoperite

privind evoluția sistemului monetar medieval moldovenesc în secolele XIV-XVI, în lumina analizelor atomice, MemAntiq, 25-26 (2008-2009), 2010, p. 412-414 (alte lucrări interesante despre acest subiect, prezentate sub forma unor comunicări care se află, probabil, în manuscris, sunt citate la p. 410, nota 11).

¹⁷ K. Pârvan, *Monede moldovenești păstrate la Muzeul Național* . . . , p. 366 și 370.

¹⁸ Eadem, *Monede moldovenești descoperite la Suceava* . . . , p. 191 și nota 18; eadem, B. Constantinescu, *Tezaurul de groși* . . . , p. 243; iidem, *Monede moldovenești* . . . , p. 380.

¹⁹ E. Oberländer-Târnoaveanu, *Emisiunile monetare* . . . , p. 305, 312 și 331; idem, *Moldavian coins* . . . , p. 410.

²⁰ Idem, *Monetary reforms* . . . , p. 289-290.

²¹ Idem, *Câteva considerații* . . . , p. 413.

²² *Ibidem*.

²³ V. consemnări ale acestor descoperiri la: O. Iliescu, Gr. Foit, *op. cit.*, p. 165, Tabelul 2; A. Mikołajczyk, *Moldavian coins in the 15th century Poland*, ArhMold, 12, 1988, p. 267, fig. 2; 268; A. Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei (secolele XIV-XVI)*, în *Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei. Opuscula bibliologica, genealogica, numismatica*, 2, coord. A. Berciu-Drăghicescu, București, 1990, p. 54-93; P.P. Bârnea, N.D. Russev, *op. cit.*, p. 202-209 și 214, fig. 38; K. Pârvan, *Monede moldovenești descoperite în Dobrogea* . . . , p. 567-569, notele 15, 19 și 23; eadem, *Monede moldovenești păstrate la Muzeul Național* . . . , p. 363-366, nota 20;

E. Oberländer-Târnoaveanu, *Monetary reforms* . . . , p. 283-284. V. și publicări recente ale unor loturi mai consistente de astfel de piese, aflate la Suceava – „Curtea Domnească” (M. Gogu, *Monede medievale și moderne descoperite la Curtea domnească din Suceava*, în Simpozion Chișinău 2002, p. 202-203, nr. 3-16), Cetatea Albă (L. Dergaciova, *Monede medievale moldovenești descoperite la Cetatea Albă / Bilgorod-Dnistrovskij, reg. Odessa, Ucraina, secolul al XV-lea*, CN, 14, 2008, p. 409-414), Răzeni (eadem, *Monede medievale descoperite la Rezeni. Contribuții la tipologia emisiunilor moldovenești*, SCN, s.n., 2, 2011, p. 65-79) sau în diferite colecții particulare (eadem, *Monede moldovenești din colecții particulare*, Revista Arheologică, 4, 2008, 2, p. 208-217).

²⁴ Monedele de la Petru I Mușat au fost descoperite în anii 1957 – 1 ex. (A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 370), 1958 – 3 ex. (C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 347-348, fig. 8/1; V. Spinei, *Necropola medievală* . . . , p. 218, 223; idem, *Cercetările arheologice* . . . , p. 26; idem, D. Monah, *Șantierul arheologic Brășăuți, jud. Neamț [1969]*, MCA, 10, 1973, p. 264), și 1968 – 2 ex. (V. Spinei, *Necropola medievală* . . . , fig. 5/2, 5/4; idem, *Cercetările arheologice* . . . , p. 23 și 24, fig. 3/3-4). Din cercetările arheologice efectuate în anul 1958 provine singura piesă cunoscută, până acum, de la Alexandru cel Bun (C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 348; V. Spinei, *Necropola medievală* . . . , p. 219 și 223).

Fig. 4. Inventarul mormintelor cercetate în anul 2012, în care s-au descoperit monede: 1 (M 4), 2-4 (M 6), 5 (M 26).

Tabelul. 1. Monede descoperite în mormintele din cimitirul de la Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești (anul 2012).

NR. CAT.	EMITENT	DATARE	NOMINAL	MORMÂNT	OBSERVAȚII
1.	Alexandru cel Bun	1400-1408/ 1399-1402	groș	M 22	- schelet: copil (c. 6-7 ani) - poziție monedă: pe a treia vertebră din zona lombară
2.					
3.				M 26	- schelet: adult (55-60 ani), sex masculin - poziție monede: în zona bazinului - artefacte asociate: obiecte de podoabă (doi nasturi globulari din bronz, argintați) (fig. 4.5)
4.					
5.		1400-1408/ post 1408/ post 1406-1414	dublu groș	M 4	- schelet: adult (30-35 ani), sex masculin - poziție monede (lipite): în palmă - artefacte asociate: obiecte de podoabă (cinci nasturi globulari din bronz, argintați) (fig. 4.1)
6.		c.1420-1431/ post 1406 sau c.1408/ 1408-1409	½ groș		
6.			dublu groș	M 6	- schelet: adult (25-30 ani), sex feminin - poziție monedă: în partea dreaptă toracală, între coaste - artefacte asociate: obiecte de podoabă (doi cercei din bronz, un nasture globular din bronz) și ustensile (foarfece din fier) (fig. 4.2-4).

în anii anteriori (circa 25%)²⁵. Dar astfel de valori sunt unele ridicate în rândul necropolelor din mediul rural de pe teritoriul Moldovei, datate în același interval cronologic²⁶ sau mai târziu²⁷. Cel mai probabil, cantitatea însemnată de material numismatic descoperit aici, într-o perioadă timpurie a economiei locale, când masa monetară abia se constituia, s-ar putea explica prin poziția sitului în vecinătatea unui important centru urban al epocii²⁸.

²⁵ A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 370; C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 343, fig. 4, și 348; V. Spinei, *Necropola medievală . . .*, p. 215-219; idem, *Cercetările arheologice . . .*, p. 21-24, fig. 4.

²⁶ În necropola nr. 2 de la Hudum, monedele apar doar în șase din cele 64 de morminte cunoscute, reprezentând doar 9%: V. Spinei, R. Popovici-Baltă, *Principalele rezultate ale săpăturilor de la Hudum-Botoșani din anii 1970-1972*, în *Din trecutul județului Botoșani: comunicări prezentate la sesiunea științifică organizată de muzeu, 9-11 februarie 1973, la Botoșani*, Botoșani, 1974, p. 119-120 și 129-130; V. Spinei, R. Popovici, *Cercetările arheologice din necropola medievală de la Hudum, jud. Botoșani*, ArhMold, 10, 1985, p. 74 și 76, nr. 1-4; idem, *Săpăturile arheologice din necropola medievală de la Hudum (1987)*, ArhMold, 12, 1988, p. 234, 237-239 și 245.

²⁷ În cimitirul de la Liteni, care a funcționat pe parcursul a trei secole (XIV-XVI), în 16 din cele 99 de morminte cercetate au fost aflate monede, într-un procent de 16%, v. M.D. Matei, E.I. Emandi, *Habitatul medieval rural de la Liteni*, în M.D. Matei, E.I. Emandi, O. Monoranu, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XVII)*, Suceava, 1982, p. 76-89 și 144, anexa I. La Netezi, monedele sunt prezente în 23 din cele 177 de morminte (13%), datate în veacurile XIV-XVIII, v. L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, SCIVA, 36, 1985, 4, p. 305 și 307.

²⁸ A se vedea și discuția la M.D. Matei, E.I. Emandi, *op. cit.*, p. 85, nota 69.

Deși eșantionul numismatic pe care îl avem la dispoziție este unul destul de restrâns, studierea contextelor descoperirilor, atunci când acestea au fost consemnate, ar putea oferi informații interesante despre rolul monedei în practicile funerare ale vremii. În cele patru morminte care conțin monede, defuncții sunt adulți, de ambele sexe (bărbați – M 4 și M 26; femeie – M 6) și, într-un singur caz, este vorba despre un copil (M 22). Dar suntem îndreptățiți să presupunem că această situație, înfățișată de săpăturile din anul 2012, este una particulară, nefiind caracteristică întregii necropole cercetate până în prezent. În mormintele dezvelite în campaniile anterioare, despre care există informații, de fiecare dată banii au fost găsiți în apropierea scheletelor unor adulți, exclusiv de sex feminin (M 13/1958, M 15/1958, M 23/1968, M 25/1968²⁹). De altfel, asocierea predilectă a monedelor cu persoanele de gen feminin, în gropile funerare, se întâlnește, în mod frecvent, în epoca medievală, dar și în antichitate, fiind argumentată în diferite moduri³⁰.

Poziția în care au fost aflate monedele, în gropile funerare, pare să varieze. În toate cazurile ele au fost găsite în partea mediană a scheletelor, în diverse locuri: în palmă (M 4), în zona toracală (M 6), lombară (M 22) și cea a bazinului (M 26). Nu trebuie exclusă posibilitatea ca majoritatea acestor piese să fi fost așezate, inițial, în mâinile defuncților, fiind deranjate ulterior, în timpul zăcerii în pământ sau chiar în momentul descoperirii. O astfel de situație a apărut chiar în cimitirul de față, într-un mormânt cercetat în anii anteriori (M 13/1958), în care moneda se afla lângă palma stângă a unui schelet de femeie³¹. Depunerea banilor în mâna mortului se întâlnește cel mai frecvent în necropolele medievale cercetate în spațiul de la nordul Dunării de Jos³², inclusiv de pe teritoriul Moldovei³³. Interpretarea monedelor aflate în această poziție ca o perpetuare a tradiției antice a „obolului lui Charon” trebuie să se realizeze cu prudență³⁴. Este mai verosimil să se aibă în vedere o extindere a semnificațiilor posibile, prin includerea unor practici diverse, dificil de reconstituit, specifice perioadei medievale, în acest areal (ofrande, suveniruri, *pars pro toto*, obiecte apotropaice, simboluri ale *status*-ului, bijuterii etc.)³⁵. Cu o singură excepție (M 22/2012), toate mormintele cu monede conțin și alte categorii de artefacte, constând în obiecte de podoabă (cercei din bronz și nasturi globulari din bronz, argințați) (fig. 4.1-2; 4.4-5) și, doar într-un caz, în ustensile (foarfece, M 6/2012, fig. 4.3). În inventarul funerar al necropolelor medievale

²⁹ C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 348; V. Spinei, *Necropola medievală . . .*, p. 218-219; idem, *Cercetările arheologice . . .*, p. 23-24.

³⁰ Una dintre ipotezele recente are în vedere predispoziția femeilor de a crede în superstiții și folosirea mai frecventă a magiei de către acestea, în epocă (L. Travaini, *Saints and Sinners: Coins in Medieval Italian Graves*, NC, 164, p. 161).

³¹ C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 348. Din păcate, pentru restul mormintelor în care au apărut monede, cercetate înainte de anul 2012, lipsesc orice fel de informații despre poziția acestora în groapă.

³² V. Rosetti, *Moneda și podoaba în ritualul funerar din Țara Românească în veacurile XIII-XIV*, StComPitești, 3, 1971, p. 189.

³³ În necropola nr. 2 de la Hudum, trei dintre monede au fost aflate în palmele înhumaților, două în zona bazinului și doar una în gură (V. Spinei, R. Popovici-Baltă, *op. cit.*, p. 129; V. Spinei, R. Popovici, *Cercetările arheologice . . .*,

p. 76; idem, *Săpăturile arheologice . . .*, p. 237-239). La Suceava-„Sf. Dumitru” (Al. Artimon, *Cronologia mormintelor și a descoperirilor monetare din complexul arheologic medieval de la Biserica Sf. Dumitru din Suceava*, Suceava, 3, 1973, p. 140; idem, Al. Rădulescu, *Necropola medievală de la Sf. Dumitru din Suceava, sec. XV-XVIII*, Suceava, 8, 1981, p. 94), Suceava-„Câmpul Șanțurilor” (*Șantierul Suceava*, SCIV, 4, 1953, 1-2, p. 360; V.-P. Batariuc, *Necropola medievală de la Suceava – Câmpul Șanțurilor*, ArhMold, 16, 1993, p. 233, 241 și 244-246), Netezi (L. Bătrîna, A. Bătrîna, *op. cit.*, p. 307) sau Iași-„Sf. Sava” (N.N. Pușcașu, V.M. Pușcașu, *Biserica „Sfântul Sava” din Iași. Monografie arheologică*, Iași, 2005, p. 57), se pare că toate monedele au fost găsite în mâinile decedaților.

³⁴ Se apreciază că „obolul lui Charon” are o semnificație mult mai precisă, referindu-se doar la banii aflați în gura mortului (L. Travaini, *op. cit.*, p. 160).

³⁵ *Ibidem*.

nord-dunărene, de la sudul³⁶ și estul Carpaților³⁷, deopotrivă, asocierea monedelor cu podoabele și, în unele cazuri, cu diferite ustensile, se petrece în mod obișnuit.

Monedele din necropola de la Dărmănești au fost extrase din circulația monetară a vremii, fiind cvasi-contemporane cu momentul îngropării. Ele ar reprezenta un eșantion din numerarul destul de omogen disponibil pe piața locală în timpul lui Alexandru cel Bun, care conținea mai ales piese locale, având diferite valori nominale. Emisiunile acestui domnitor sunt prezente în numeroase necropole cercetate pe teritoriul Moldovei, precum cele de la: Baia – în punctele Biserica Catolică³⁸ și „Adormirea Maicii Domnului”³⁹, Giulești⁴⁰, Hudum (necropola nr. 2)⁴¹, Dragomirna⁴², Liteni⁴³, Săbăoani⁴⁴, Suceava – în punctele „Câmpul Șanțurilor”⁴⁵, „Sf. Dumitru”⁴⁶, sector „Oraș”⁴⁷ și sector „Șipot”⁴⁸, Târgu Trotuș⁴⁹ etc. În majoritatea cazurilor, ele sunt monedele cele mai timpurii care au fost depuse în morminte⁵⁰. După cunoștințele noastre, doar în două situații – la Dărmănești și la Hudum (necropola nr. 2) – astfel de monede fixează limita superioară a funcționării siturilor, în primele decenii ale veacului al XV-lea. Probabil că în vremea lui Alexandru cel Bun, sau la o dată apropiată, vatra satului nemțean a fost mutată, iar cimitirul a fost părăsit⁵¹.

³⁶ O discuție detaliată și documentată despre rolul celor două categorii de artefacte, în diferite perioade, în mormintele din Țara Românească, a se vedea la V. Rosetti, *op. cit.*, p. 187-192.

³⁷ Monedele apar împreună cu obiecte de podoabă și cu ustensile în cimitirele de la Hudum, nr. 2 (V. Spinei, R. Popovici-Baltă, *op. cit.*, p. 124, 127 și 129; V. Spinei, R. Popovici, *Cercetările arheologice . . .*, p. 76-81 și 84; *idem*, *Săpăturile arheologice . . .*, p. 237, 239 și 243-245) și Suceava-„Câmpul Șanțurilor” (V.-P. Batariuc, *op. cit.*, p. 234-239, 241 și 244-249), iar doar cu podoabe la Suceava-„Sf. Dumitru” (Al. Artimon, Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 96-97), Netezi (L. Bătrîna, A. Bătrîna, *op. cit.*, p. 305) sau Iași-„Sf. Sava” (N.N. Pușcașu, V.M. Pușcașu, *op. cit.*, p. 57, 59, 67-65, tabel 1, și 110-113, tabel 5). Situația de la Liteni, unde monedele și alte categorii de obiecte arheologice se exclud reciproc (M.D. Matei, E.I. Emandi, *op. cit.*, p. 83), pare a fi una particulară și nu trebuie considerată ca reprezentând o normă pentru înmormântările din Moldova.

³⁸ L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Contribuții arheologice la istoricul orașului Baia*, CA, 7, 1984, p. 235, 237.

³⁹ S. Cheptea, *Baia (jud. Suceava)*, CCA, Campania 1994, A XXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 11-14 mai 1995, 1995, p. 7-8; Gh. Poenaru Bordea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1994-1996 (XXXVIII-XL)*, Dacia, N. S., 60-62 (1996-1998), 2000, p. 456, nr. 147.

⁴⁰ L. Bătrîna, A. Bătrîna, I. Vătămănuș, Șt. Scorțanu, *Ansamblul reședinței feudale de la Giulești, jud. Suceava*, CA, 6, 1983, p. 82.

⁴¹ V. Spinei, R. Popovici-Baltă, *op. cit.*, p. 129-130; V. Spinei, R. Popovici, *Cercetările arheologice . . .*, p. 76, nr. 4; *idem*, *Săpăturile arheologice . . .*, p. 245.

⁴² A. Berciu-Drăghicescu, *op. cit.* p. 66, nr. 46.

⁴³ M. D. Matei, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 83-85, nota 69, și 144, nr. 17 (anexa I).

⁴⁴ K. Pârvan, *Monede moldovenești păstrate la Muzeul Național . . .*, p. 365.

⁴⁵ B. Mitrea, I. Nestor, *op. cit.*, p. 357, 360; Gr. Foit, *op. cit.*, p. 72 (tabel 2); V.-P. Batariuc, *op. cit.*, p. 234, 241 și 244-246.

⁴⁶ Al. Artimon, *op. cit.*, p. 140, 143-144 și 150, nr. 3 și 5 (anexa 1); Gr. Foit, Al. Artimon, *Noi descoperiri monetare la Suceava*, Suceava, 3, 1973, p. 298 și 305, nr. 3 (tabel 1); Al. Artimon, Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 85, 90, 93-95 și 97; Gr. Foit, *op. cit.*, p. 72 (tabel 2).

⁴⁷ I. Nestor, T. Martinovici, M. Matei, Gh. Diaconu, Șt. Olteanu, N. Constantinescu, *Șantierul arheologic Suceava*, MCA, 5, 1959, p. 610; Gr. Foit, *op. cit.*, p. 72 (tabel 2).

⁴⁸ B. Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, N. Constantinescu, T. Martinovici, C. Nicolescu, Șt. Olteanu, *Șantierul arheologic Suceava – Cetatea Neamțului*, SCIV, 6, 1955, 3-4, p. 779.

⁴⁹ Al. Artimon, *Noi contribuții arheologice privind istoria așezării urbane de la Tg. Trotuș*, Carpica, 16, 1984, p. 107-108; *idem*, *Circulația monetară în zona de sud-vest a Moldovei în epoca medievală*, Carpica, 26, 1997, p. 44; *idem*, *Orașul medieval Trotuș în secolele XIV-XVII. Geneză și evoluție*, Bacău, 2003, p. 181 și 209, nr. 1 și 6-7.

⁵⁰ Autorii săpăturii de la Liteni consideră că practica depunerii monedelor în mormintele din Moldova ar începe abia odată cu emiterea pieselor divizionare ale lui Alexandru cel Bun sau chiar mai târziu (M.D. Matei, E.I. Emandi, *op. cit.*, p. 83-84). O asemenea opinie este infirmată de numeroasele descoperiri de emisiuni de la Petru I – V. Spinei, *Săpăturile de la Trifești (jud. Iași)*, MCA, 16, 1982, 1986, p. 242 – sau de la începutul domniei lui Alexandru, în necropolele din Moldova, inclusiv în cea de la Piatra-Neamț, cartierul Dărmănești.

⁵¹ V. Spinei, *Necropola medievală . . .*, p. 224; *idem*, *Cercetările arheologice . . .*, p. 26.

Recent coin finds in the cemetery of Piatra-Neamț, Dărmănești quarter (Neamț County)

ABSTRACT

In this study the authors present the coins found during the preventive archaeological excavations held in the medieval cemetery of Piatra-Neamț, Dărmănești quarter (Neamț County) in 2012. Only six coins were discovered, within four graves (G 4, G 6, G 22 and G 26). All the pieces belong to the Moldavian ruler Alexander the Good (Alexander I Mușat, 1400-1432). Some of them (nos. 1-3) date at the beginning of his reign, while others (nos. 4-6) were minted later, after his monetary reform. Based on these findings, the authors try to make observations about the coin functions in funerary practices throughout Moldova in medieval times. The coins herein are the most recent findings within the site and they establish its chronological upper limit in the early decades of the 15th century. Perhaps, during the time of Alexander the Good, or even later, Dărmănești village was relocated and the cemetery was abandoned.

FIGURES CAPTION

Fig. 1. 1. Piatra-Neamț city map marking the location of the site; 2. The plan of excavations in 2012.

Fig. 2. The arrangement of graves discovered in 2012.

Fig. 3. Coins discovered in the cemetery of Piatra Neamț, Dărmănești quarter (enlarged).

Fig. 4. Inventory of graves containing coins researched in 2012: 1 (G 4), 2-4 (G 6), 5 (G 26).

Tab. 1. Coins discovered in tombs in the cemetery of Piatra Neamț, Dărmănești quarter (2012)

